

наша СЛОВА

Газета выходзіць з сакавіка 1990 года

№ 27 (1074) 4 ЛІПЕНЯ 2012 г.

130 гадоў з дня нараджэння Янкі Купалы

ЯНКА КУПАЛА
(сапр. Луцэвіч Іван Дамініка-
віч), нарадзіўся 07.07.1882 г. у
фальварку Вязынка Вілей-
скага павету (цяпер Маладзе-
чанскі раён Менскай вобласці)
у сям'і арандатара.

У 1898 г. скончыў Бела-
руцкую народную навучаль-
ню. Пасля смерці бацькі
(1902) год працаўнай на гас-
падарцы, потым - хатні настаў-
нік, пісар у судовага следчага
у Радашковічах (1903), малод-
шы эканом у памешчыка ў
Сенненскім павеце Магілёўскай
губерні (1904), практикант і
памочнік вінакуры ў маёнтку
Сёмкава пад Менском, на бро-
вары ў Яхімоўшчыне на Маладзе-
чаншчыне, у маёнтку Дольны Сноў на Нясвіжчыне (1905-
1908), супрацоўнік "Нашай
нівы" і адначасова бібліятэкар
бібліятэкі "Веды" Б.Л. Даніло-
віча (Вільня, 1908-1909). У
1909-1913 гг. вучыўся на агу-
льнаадукацыйных курсах А.С.
Чарняева у Пецярбургу. З
кастрычніка 1913 г. зноў у
Вільні, супрацоўнік "Беларус-
скага выдавецкага таварыства",
редактар "Нашай нівы" (1914-
1915). У верасні 1915 г. выехаў
у Маскву, дзе вучыўся ў На-
родным універсітэце. У сту-

дzenі 1916 г. прызваны ў армію.
Служыў у дарожна-будаўні-
чым атрадзе Варшаўскай ак-
ругі шляхой зносін у Менску,
Полацку, а таксама ў Сма-
ленску, дзе супрэз рэвалю-
цыю. У 1919 г. пераехаў у
Менск, дзе і жыў да пачатку
Вялікай Айчыннай вайны.
Удзельнічаў у стварэнні нацы-
янальнага тэатра, Беларускага
дзяржаўнага юніверсітэта, Ака-
дэміі науک БССР, у разгорта-
ваниі выдавецкай справы. У
гады Вялікай Айчыннай вайны
жыў у Маскве, у пасёлку Пя-
чышчы калія Казані. Абіраўся
кандыдатам у члены ЦВК
БССР (1927-1929), членам ЦВК
БССР (1929-1931, 1935-1938),
дэпутатам Вярховнага Савета
БССР (з 1940 г.). Акадэмік АН
БССР, АН УССР. Сябар СП
СССР з 1934 г. Народны паэт
БССР (1925). Узнагароджаны

ордэнам Леніна. Трагічна за-
гінуў 28.06.1942 г. у Маскве.
Урна з прахамі перавезена ў
Менск у 1962 г.

Пісаць пачаў на поль-
скай мове. Першы вядомы
беларускі верш "Мая долі"
датаваны 1904 г. Першы на-
друкаваны верш на беларус-
кай мове - "Мужык" (15 траў-
ня 1905 г. у менскай газете
"Северо-Западны край"). У
1908 г. пецярбургскае выда-
віцтва "Загляненіе сонца ў наша
ваконца" выпуслі першы
зорнік пазда "Жалейка" (фак-
сімільнае выданне ў 1982), у
1913 г. - зборнік "Шляхам жыцця".
Зборнік верша "Гусляр" (1910)
выдадзены ў Пецярбургу А. Грыневічам. У савец-
кі час выйшлі кнігі паэзіі
"Спадчына" (1922), "Безназоў-
нае" (1925), "Апавяданні вер-
шам" (у 2 кнігах, 1926), паэмы
"Магіла льва" (1927), "Над
ракою Арсай" (1933), "Кур-
ган" (1937), зборнікі "Адзві-
танне" (1930), "Песня будаў-
ніцтву" (1936), "Беларусі ардэ-
наноснай" (1937), "Ад сэрца" (1940),
"Беларускім партызанам"
(вершы і артыкулы, Мас-
ква, 1942), кнігі выбраных
вершаў, паэм (1930, 1935, 1936,
1946, 1947, 1948, 1952, 1958,
1967, 1970, 1972 - малафрат-
нае выданне, 1978, 1980, 1981,
1982 (4 выданні), 1987, 1988
(3 выданні), 1989 (2 выданні) і
Зборы твораў у 6-ці (1925-
1932), 3-х (1928-1932), 6-ці
(1951-1954, 1961-1963), 7-мі
(1972-1976) тамах. Многія
вершы пакладзены на музыку.
Для дзяцей неаднаразова вы-
даваліся вершы "Хлопчык і
лётчык", "Алеся" і інш.

Аўтар драматычных
паэм "Адвечная песня" (Пе-
цярбург, 1910, пастаўлена ў

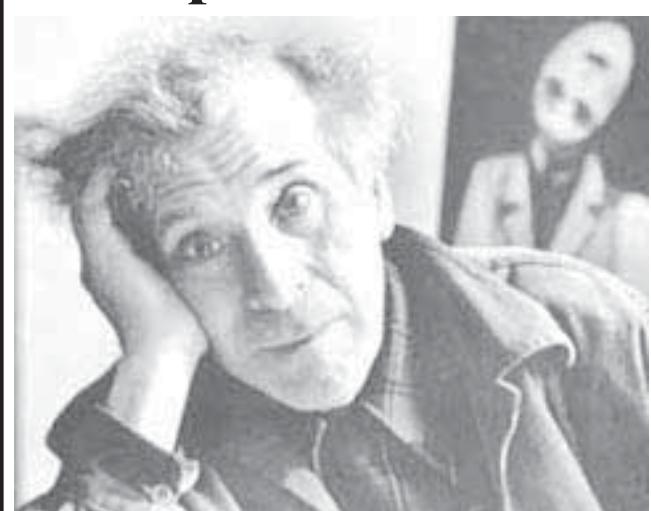
1921) і "Сон на кургане" (Пе-
цярбург, 1912, пастаўлена ў
1928), п'есы "Паўлінка" (Пе-
цярбург, 1913, пастаўлена ў
1913, у 1952 па спектаклю
тэатра імя Я. Купалы створаны
аднайменны кінафільм, у 1973
г. - аперэта), драматычны
паэм "На папасе" (1913, ста-
вілася самадзейнасцю), драмы
"Раскіданае гняздо" (Вільня,
1919, пастаўлена ў 1917, адна-
йменны кінафільм - у 1982),
сцэнічнага жарту "Прымакі"
(1920, ставіўся самадзейнасцю
у 20-я гады, у тэатры пастаў-
лены ў 1936), п'есы "Тутэй-
шыя" (1924, пастаўлена ў 1926),
драматычнага абрэзка "На
Куццю" (Вільня, 1928, ставіўся
у самадзейных гуртках). У
1989 г. выйшлі "Паэмы. Дра-
матычныя творы" (уключаючы
трагікамедыя "Тутэйшыя", па-
эм "Калека", "На Куццю" і
іншыя творы, якія доўгі час
былі забаронены).

Выступаў як публі-
цыст і літаратурны крытык. У
1972 г. выйшла кніга "Публі-
цыстыка".

Пераклаў на беларус-
скую мову "Слова аб палку
Ігаравым" (прозай і вершам),
міжнародны пралетарскі гімн
"Інтэрнацыонал", польскі тэкст
у п'есах В. Дуніна-Марцінке-
віча "Ідыля" і "Залёты", лі-
брэта оперы "Галька" С. Маню-
шкі, паэму А. Пушкіна "Медны
коннік", шэраг вершаў і паэм
Т. Шаўчэнкі, асобныя творы
М. Нікрасава, І. Крылова, А.
Кальцова, А. Міцкевіча, У.
Сыракомлі, М. Канапніцкай,
Ю. Крашэўскага, У. Бранеў-
скага, Е. Жулаўскага, П. Панча і
інш.

Лаўрэат Дзяржаўнай
преміі СССР (1941) за зборнік
"Ад сэрца".

125 гадоў з дня нараджэння Марка Шагала

ШАГАЛ Марк Заха-
равіч (сапр. імя па бацьку
Хацкелевіч) (Chagall Marc),
графік, жывапісец, тэатральны
мастак, ілюстратар, майстар
манументальных і прыкладных
відаў мастацтва. Адзін з ліда-
раў сусветнага авангарду 20
стагоддзя. Шагал здолеў арга-
нічна злучыць старажытныя
традицыі юдэйскай культуры
з вострасучаснымі наватарст-
вамі. Нарадзіўся ў Віцебску 24
чэрвеня (6 ліпеня) 1887. Атры-
маў традыцыйную рэлігійную
адукацию на хаце (стара-
жытнаграбрэйская мова, чытанне
Торы і Талмуда). У 1906 году
прыехаў у Пецярбург, дзе ў
1906-1909 наведваў рысаваль-
ную школу пры Таварыстве
заахвочвання майстэрстваў,
студыю С.М. Зайдэнберга і
школу Е.Н. Званцавай. Жыў у
Пецярбургу-Петраградзе, Ві-
цебску і Маскве, а ў 1910-1914
- у Парыжы. Уся творчасць
Шагала першапачаткова аўта-
біяграфічная і па-лірyczная
спавядальная. Ужо ў ранніх
карцінах дамінуюць тэмы дзя-
цинства, сям'і, смерці, глыбока
асобасныя і ў тоі жа час "веч-
ныя" ("Субота", 1910, Музей
Вальраф-Рыхарц, Кельн). З
часам на першы план выходзіць
тэма гарачага кахання мастака
да сваёй першай жонкі - Бэлы
Розенфельд ("Над горадам",
1914-1918, Трацякоўская галі-
рэя, Масква). Характэрны май-
стывы "местачковага" пейзажу
і побыту разам з сімвалікай
юдаізму ("Вароты габрэйскіх
могілак", 1917, прыватны збор,
Парыж). Аднак, узіраючы ў
архаіку, у тым ліку і ў рускі
абраз і лубок (якія аказалі на
яго вялікі ўплыў), Шагал пры-
хінаеца да футурызму і прад-
бачыць будучыя авангардныя
пльні. Гратэскава-алагічныя

сюжэты, рэзкія дэформацыі і
ірэальна-казачныя каляровыя
кантрасты яго палотнаў ("Я і
вёска", 1911, Музей сучаснага
мастацтва, Нью-Ёрк; "Аўтапа-
ртрэт з сям'ю пальцамі", 1911-
1912, Гарадскі музей, Амстэр-
дам) аказаўшыся вялікі ўплыў на
развіціе сюрэалізму.

Пасля Каstryчніцкай
рэвалюцыі ў 1918-1919 гадах
Шагал служыў камісарам УКП
(бальшавікоў) губернскага ад-
дзела народнай адукацыі ў Ві-
цебску, афармляў горад да рэ-
валюцыйных свят. У Маскве
Шагал напісаў шэраг вялікіх
насценных пано для Габрэй-
скага Камернага тэатра, тым
самым зрабіўшы першы значы-
ны крок да манументальнага
мастацтва. Выехаўшы ў 1922 у
Берлін, у далейшым з 1923
жыў у Францыі, у Парыжу ці
на поўдні краіны, часова паки-
нуўшы яе ў 1941-1947 (гэтыя
гады правёў у Нью-Ёрку). На-
хідзяў у розных краінах Еўро-
пы і Міжземнамор'я, не раз
пабываў і ў Ізраілі. Асвоїўшы
розныя гравюрынага тэхнікі, па
замове Амбруаза Волара Шаг-
ал стварыў у 1923-1930 гадах
востравыразныя ілюстрацыі
да "Мёртвых душ" Мікалая
Васільевіча Гогаля і "Баек" Ж.
дэ Лафантэні. Да сярэдзіны 20
стагоддзя яго аўтарытэт маста-
ка - жывапісца, графіка, майст-
ра тэатральнага мастацтва, а
таксама дэкаратыўнай керамікі
(якую ён займаўся з 1950) - ат-
рымаў сусветнае прызнанне.

У 1973 Шагал наведаў
Маскву і Санкт-Пецярбург у
сувязі з выставай сваіх работ
у Трацякоўскай галірэі.

Памёр Шагал у Сен-
Поль-дэ-Ванс (Прыморскія
Альпы, Францыя) 28 сакавіка
1985 года.

Канверт, выдадзены "Белпоштай" да 130-х ўгодкаў з дня нараджэння Янкі Купалы.

ISSN 2073-7033

9 772073 703003 >

Паэма прысвячаеща Народнаму паэту Янку Купалу (7.7.1882-1942), у "балесны лёс /якога/ шыты і ружы ўпляліся" (Я. Янішчыц). У сучучнасці са станам яго душы заўсёды паэта суправаджала песня жалейкі, матывам якой і адкрывалася яго творчасць: назай зборніка "Жалейка" і закрываюлася вершам "свае жалейкі люд закіну - чужым свісцелкам месца даў". Прычым у замене ў тэксле слова "жалейка" на дзіцячую "свісцелку" згадваецца рэальны хара-ктар перамен у стане грамадства, які мы назіраем сёння, дзе на ўсіх дзяржаўных фэстах тыпу "Славянскі базар" яўна адчуваецца дух занядбання роднай мовы на карысць чужой. Вось на такіх вагах часу жыў і тварыў наш прарок Адраджэння, апостал Духу нацы Янка Купала, калі панавала бяс-праўе і тварыўся генацыд нацы. Але час зробіў сваю справу. Глюдзі праўды даб'юцца! "Яшчэ прыйдзе вясна!" "Не пужаіся, што здрадныя хмары Неба ўслалі з канца да канца, Што свае цемната ўнесла чары, Закружиўся груган над папарам: Яшчэ прыйдзе вясна".

"Пойдзем, сушачы
вечных крыві й слёз разводзе,
К лепшай долі, з вялікай надзеяй,
Пойдзем, пойдзем туды,
адкуль сонца ўзыходзе,
адкуль вечер прыветлівы вее".
(З вершаў Янкі Купалы.)

"І нікому не вядомы
будзе лёс твой горкі.
І не ўчуюць спеў знаёмы
родныя пагоркі".
Якуб Колас.

Пралог

Мне лёс паэта нагадаў
Арэллю хісткае гайданне.
І, сапраўды, не раз спазнаў
Ён крыду і выпрабаванне...

У путах рабскіх, хіжых дзей
Фарміраваўся дар прарока:
Не спраўдзі час яго надзея –
Народ гібее ў спратах змроку.

Сугучна чуласці душы
Ў тон раздаваўся спеў жалейкі.
Матыў яго ў грудзях глушыў
Мярзотны дух... па-ліхадзейску.

1. Край у скрусе

Над краем – нач рэакцыі –
З агнём туяла ліхадзейка:

Прарок

З вялікай павагай і ўдзячнасцю,
прафесару Аркадзю Руцеукаму -
земляку Вялікага песняра, Прарока
Беларускай зямлі - Янкі Купалы.

У кожнага народа ёсьць прарокі.
Бог іх людзям шле,
каб вочы ўсім адкрыць,
Былі каб у нарадаў,

як у рэк вытокі,
Людзей вучылі, як у праўдзе жыць.

Яны прыходзяць у чэрствы свет
Не ў золаце і не для красы,
А пакінуты імі азораны след,
Надзею дае і ў цяжкія часы.

Радзіўся Янка ў сям'і Дамініка.
(Наш край цярпеў пакуты тады).
Вітаў бацькоў і краі свой
першым крыкам
- Прымай, Радзіма.

як твой назаўжды!

На радасць усім гадаваў яго Бог,
Быцця таемніцы адчыніў паволі,

Знішчачаўся гонар нацыі
І сумна плакала жалейка.

Уздоўж і ўпоперак расцвіў
"Сардэчнай веры" дух тэіму:
Нястомні ў душы ён сяліў
Імперскі почырк фатализму.

Паўсюдна – выспы-курганы,
Наўсцяж ляглі ў Сібір дарогі:
Спраўлялі белі груганы –
Суіснаваў парадак строгі:

Як толькі дзе чуваць быў спеў
Ці споведзь на матыў тутэйшых,
То тут як тут жандарм прыспеў
Сфабрыкаваць данос вышэйшым...

Змяніўся яўна каларыт
Эпохі казачнай Айчыны.
Яе суровы свет адкрыў
Сюжэт аповесці Лучыны.

У скрутнай повязі падзея
Ствараўся воблік долі горкай:
Мужык пазбавіўся надзея –
Быў лёс яго фатальна колкі.

2. Зара павагі

Але над краем узышла
Зара павагі да зямелькі:
Пара на дзіва надышла –
Чуваць стаў цікі спеў жалейкі.

Падставай узвышэння спраў
Па скарыстанні мовы продка
Быў непазбежны акт цара,
Каб жыў народ і мовы сродкам.

На вагах часу лёс прыспеў
Народу ў свет адкрыць аконца:
Нёс ветру вольнага напеў
Трап "Нівы" і "Загляненіе сонца..."

Тут вершы лірнік друкаваў
Як непасрэдны супрацоўнік –
На ніве моўнай выспявіа
Традыцыйный продкаў паслядоўнік.

Няспернны сэрца боль глушыў
Жывою мовай спеў "Жалейкі"
Бы "набалелы стогн душы"
На гонях роднае зямелькі.

Матыў узніслы людцаў зваў
З "нізін санлівых" аж да сонца:

Герой містычны спазнаваў
Шчаслівых момантаваў бясконца.

3. На ростанях

Ды вось над краем гругеннё
Пранеслася стварэннем нейкім.
І... зноў між дзікасці агнёў
Гучэў гаротны спеў жалейкі.

Па гоням злосны лёс хадзіў
То з вэсту, то з усходу з боем –
Нямала ў всях напладзіў
Слядоў шалёнага зласлоўя.

Тут з поўным правам праявіў
Сябе звон-голос Адраджэння:
Ў рэжыме жорсткім аб'явіў
Дзяржавы дату нараджэння!

І ўсё ж лёс з злыдня ў чарады
Найбольш спрыяў

брэдзе Саветаў:

Наш край – пад полагам бяды –
Ён стаў разменна манетай.

За спробу неяк асвяціць
Сапраўдны твар саюзу нацый
Жыццем ахвярным заплатіў
Змагар бруду інсінуаций.

К вяршыні саркастычных з'яў
У стосе друкаваных твораў
Вёў п'есы жарт "Тутэйшыя",
Што фатализму стаў дакорам.

4. Узлёт надзея

Зноў заблішчэў надзея бляск
На вагах часу дабрадзейкай.
Сям-там мікволына як-няк
"Знаёмы спеў" вяла жалейка.

У кругаглядзе звыклых з'яў
Лад мовы вабіў строем вольным:
Склад граматычны ўрад прыняў
Стыль Лёсікаў на здзіў супольна.

Ды і Купала – маг надзея –
Раскрыў свой талент грамадзянскі:

У вершах пафасна гудзеў
Матыў вяршэння па-славянску

Пра "сакалінную сям'ю"
Сыноў і дочак Беларусі,
І пра "Дзяды", і пра "Куццю",
І пра хвалу народу... ў скрусе.

Нарэшце вартасці ўхвала
Прыйшла к яму – было признанне:
Дзяржава годнасць надала –
Народнага паэта званне.

5. Хвала тэрору

Засцята правіў бальшавік –
На майстра слоў лягла наклейка
"Нацдэм": смуглай заслаўся лік
І... слёзна плакала жалейка.

На допыт орган ДэПэУ
Па справе адраджэння краю
Плеяду творцаў прыцягніў
Нагодай бальшавіцкіх правіў.

Кірауніком прызнаны быў
Ластоўскі, як паслannік Веды.
У склад праўлення, – як актыў, –
Прыцягнуты майстры асветы:

Географ Смоліч – межаў Бог,
Знаток гаворкі – Некрашэвіч,
Іван Краскоўскі – педагог,
Наватар – Аляксандр Цвікевіч,

Тут Лёсік быў – спецыяліст
Па адраджэнні роднай мовы –
І... маг Купала, як стыліст
Радка – жывой страты аснова.

Не мог хаўрускі дараўаць
Яго пяра святы кірунак –
Хрысціць "Масквы" –
І... пацягніў у пастарунак.

– Звілі тут нацыі гняздо!
Гаспадарамі тут хасіце?
Признайся, быдла!.. Бачыш дол?
Ды будзеш там! –

вёў вышук хцівец.

6. Упадак духу

Не перажыў паэт здзек-дзіў –
Настрой прыдаў напеў жалейкі:
Жывот сабе ён зверадзіў –
Лілася кроў жывою змейкай.

Але анёл аховы ўраз

Прыйшоў к яму на дапамогу
І... песняру надаў наказ,
Хоць супярэчыў духу многа:

– Твой божы дар мы зберажом,
Калі дзяржацца будзеш правіў –
Не лезці марна на ражон:
Заўжды мужы ў законе – правы.

І ў дэшу пасяліўся страх –
За кожным віжавала вока:
Па спісках спальвалі ў кастрах
Стос кніжак Лёсіка, Дубоўкі...

З пары той песняра пяро
Ледзь ужывалася па модзе:
Паэт – выт адчуваў нутром –
Сюжэты строїў па пагодзе.

Прыціх жалейкі родны спеў:
Паўсюдна – негадзі гаворка.
Анёл тут, як заўжды, паспей
Бяду адвесці з вір-пагорка.

7. Вал тэрору

На гонях шпарка вымушаў
Дух занядбання афіцына:
Зварот-сказ "Хто каго" рашаў
Вярхоўны... мабілізацыйна.

Экспрапрыяцую ў штыкі
Успрынімалі людцы з гора:
Паўсюдна шасталі шпікі –
Ішоў чарговы вал тэрору.

Шмат пралівалася крыві –
Знішчалі кулака як класа.
Для гэтай мэты ў акт звязлі
Стварэнне на зямлі калгасаў.

Чарговым крокам стаў працэс
Меліярацыі балота –
На здзірванелых землях спрэс
Сябе прытул віла галата.

Камуну з багны паднялі
На берагах ракі Арэса –
Паэмай лірніка Мірзялі
Яе ў ступень вясны прагрэсу.

І, тым не менш, жалейкі спеў
Не вылучаўся гукам звонкім,
Бо надта абуральны гнеў
Тачыў душэ патокам гонкім.

8. Туга па волі

Сярод знаёмых і сяброў
Паэт адводзіў долу вочы:
Вульгарны крытык змагароў
Сароміў дух яго прарочы.

1. Паэма "Над ракой Арэсай" была апублікавана ў 1933 годзе.

Наша слова

Наша слова - крышталъ.
Чыстай крыніцай звініцъ,
Заве нас у светлу даль.
Мамінай песня гучыць.
Наша слова - дзеяслу.
Дзеі цудоўныя чыніцъ.
Моладзі веру дае і любоў,
Без яго і думкі застынцъ.
Наша слова заклік-прывізъ.
Край наш спрадвеку бароніцъ,
Продак далёкі першым яго ўжкы.
Пад Грунвальдам
яно крыжакаў гоніцъ.
Наша слова здымаете боль.
Цётка Тэкля хваробы ім лечыць,
Нашай зямлі яно соль,
Перад ім -трэба ўсім укленчыць.
Свечку як будзеш
трымаць у руках,
Слова і ў свет далёкі праводзіць,
Помні свой зямны шлях,
Скінь з дарогі ўсё,
Што словаму роднаму шкодзіць!
Мар'ян Даргель.

3 Купалам у сэры

Талент надаў, каб краю дапамог,
Дарогу - выйсце масціць да волі.

Прыняў юнак вялікі той наказ,
Пранікся моцнай праўдай Божай,
І вывёў свой народ у свет,
на агляд-паказ,

З сваёю мовай чистай, гожай.

Старанна, шчыра і рупліва
Кідаў на глебу слова-семя,
І край ажыў, як у весну ніва,
Ажыло крывічоў гордых племя.

Прарочы голас як звон гучай,
Надзею і моц даваў, і зваў

Між Шэкспірам і Байранам

Да юбілею Янкі Купалы

* * *

Не рыманнё прыйшоу я цыраваць,
А рваць яго
Ушчэнт і без агдядкі.

* * *

Слоў беларускіх - процьма.
Душ беларускіх - бездань...
А як злучыць іх, як суладзіць?!

* * *

Паэт - ёсьць першая праталіна,
А далей будзе што -
Вядома толькі Творцу.

* * *

Як іх наблізіць, як з'яднаць у адно -
Паэта далягліяд
І гледзішча нарада?!

* * *

Кожны радок Купалы,
Як і любога паэта,
Сярод люду шукае прыхільных.

* * *

І роднае зямлі матыў,
Калі няма ў ім гукаў неба,
Не здолны душы ўздымаяць.

* * *

Дзвярэй у свет шырокі ў нас няма:
Што масем - гэта толькі дзверцы,
У якія і галава не лезе.

* * *

Такую мець душу - цяжар:
Ты грэеш-выгараеш, а яны
І блізка падысці не хочуць.

* * *

Магчыма б, і мелі цікаўнасць
да вершаў тваіх,
Калі б парасіцся
Ты імі.

* * *

Ад свядомасці, ад аглушанай,
Бы гарох ад сцяны,
Аддятаюць тут словы паэта.

* * *

Гарыць маё сэрца, ды стыне душа
Ад гэтага люду
І яго наваколля.

* * *

Ці верш у што тут загарні,
Ці ў верш што захіні...
О, тут паэзія не пройдзе.

* * *

На чым толькі сэрца сваё паэт
Не разбіваў, не ўкрыжоўваў,
Ды ўсё гэта частва дарэмна.

* * *

Якая грукатня ў маёй душы...
А на зямлі маёй -
Ды сумнае зацішша.

* * *

Лухтой, драбязой, бязглудзіцай
Затавараны вайши душы...
І таму неўпрадых тут паэту.

* * *

Няма ў іх мужнасці
Сабраца
Нат ўнатоў.

* * *

Мы ўсёносім, ўсё даношваем
І ніяк не даносім
Лахманы нягеглага лёсу свайго.

* * *

Я кідаў словы ім -
Выратавальныя кругі -
І ўсе яны пятлёю для паэта сталі.

* * *

Чаго не хапае натоўпу,
Каб годным народам зрабіцца?
Паэзіі паэта!

* * *

Да Слова трэба дарасці
Паэту
І народу.

* * *

Нібыта крыніцы
праз тоўшчу зямную,
Цяжка паэту прабіцца да Творы
Праз гушчу народа.

* * *

Над забітым народам
І верш праляціць
Ухаластую.

* * *

I ў радасці, і ў тузе
Я вершы свае адколваў
Нязменна ад лёсу свайго.

* * *

Чаму ў маленстве я
Якім чаротам не згарэў
І лёгкім дымам не пайшоў праз комін?!

* * *

Тут і знішчыць уласнаю волія сябе,
Панявленага,
Не дазволядь табе, не дадуць.

* * *

Купала жадаў, каб яго народ
Не ніц, не цішком, не заплюшчана,
А свабодна, адкрыта жыў.

* * *

Нарадзіся Купала ў Англіі,
Быў бы ён між
Шэкспірам і Байранам.

* * *

Дзівак паэт!..
Пры чым тут людзі?!.
Да Творы больш звязтаясі тъ!

Яўген Гучок

Размаўляй

Да юбілею Янкі Купалы,
Якуба Коласа,
Максіма Танка

Размаўляй на нашай мове -
Яна з лепшых моў.

Годнасць, шырасць ў родным слове,
Дабрыня, любоў.

У мове - павязь пакаленняў,
Для душы маяк,
Невычэрпны дух натхнення,
Будучыні знак.

Размаўляй па-беларуску,
Ты мне родны брат.
Давай памяці нагрузку,
Пасылай назад,

Дзе матулі і бабулі
У нялёгкі час
Нам спявалі люлі-люлі -
Так любілі нас.

Нам жадалі шчаснай долі,
Усё нам аддалі,
Клопат з вераю малолі:
Ідзіце па зямлі!..

Беларусь, усім ты слала
Таленты за так!
Ды ўшчэдзі Колос ёсць, Купала,
Караткевіч, Танк.

Будзь і ты трошкі Купалам,
Юны грамацей,
Дбай, зямля каб наша стала
Багацей, чысцей...

Размаўляйце на "трасянцы":
Яна мне - пароль.
І з табой, сусед, пры чарцы
Я скажу на ёй.

З расіянінам фарсістым
За адным столом
Заспіваю на іх, чыстым,
"Стель да степь кругом".

Калі ж лёс пашле ў Варшаву,
Хоць я не паляк,
Пахвалю я гжэчна "каву",
Станчу кракавяк.

Пачытаю рані zgrabnej
"Dziady" - урок дам.
Заяўлю, мабыць, нахабна,
Што і наш Адам.

І пайднёвага суседа
Я не абміну,
Бо на мора ўсё ж паеду
Палячыць спін...

Размаўляйце і спявайце,
Людзі, на сваёй.
Хай гучыць у кожнай хаце,
Ляціць вышынёй.

Хай падцягаюць нам дзеци,
Ім стацець штогод.
Няхай ведаюць у свеце,
Што і мы - народ!

Георг Шундрый

Дзякуем Федэрацыі
Прафсаюзаў
Беларусі

Грамадскае аб'яднанне
"Таварыства беларускай мовы імя Францішка Скаріны"
220034, г. Мінск, вул. Румянцава, 13, тэл/факс 284-85-11.
Рэзідэнцыя рабочы № 3015212330014 у МУДП ААТ "Белінеслабанд" г. Мінск, код 764.

25 чэрвеня 2012 г. №

Старшыні Федэрацыі
прафсаюзаў Беларусі
Сп. Л. П. Козіку

220126, Мінск
пр. Пераможца, 21

СПРАВАЗДАЧА

На падставе дагавора дабрачыннай (спонсарскай) дапамогі, за-
ключанага на падставе рашэння выканкаму Савета федэрацыі прафсаюзаў
Беларусі ад 14.05.2012 №243, Грамадскае аб'яднанне "Таварыства беларускай
мовы імя Францішка Скаріны" атрымала ад Федэрацыі Прафсаюзаў Беларусі
грашовыя сродкі ў памеры 990 000 (дзесяць тысяч) беларускіх
рублёў.

У адпаведнасці з пунктам 3 дагавора грашовыя сродкі былі выка-
рыстаны на падпіску шэршу цэнтральных раённых бібліятэк краіны, музею,
гімназіі горада Мінска, а таксама ГА "ТБМ імя Ф. Скаріны" на беларуска-
моўныя перыядычныя выданні Рэспублікі Беларусь. У дадатку №1 да
справаздачы абазначаны суб'екты падпіскі і грашовыя сумы.

Да справаздачы дадаюцца копіі плацёжных дакументаў на дзвох
сторонках.

Старшыня ТБМ Алег Трусаў.

Дадатак да справаздачы ад 25.06.2012 г. №1

№	Суб'ект падпіскі	Тэрмін падпіскі	Сума
1	ГА "ТБМ імя Ф. Скаріны"	шэсць месяцаў	482622 бел.руб.
2	ЦРБ г. Белаазёрск	шэсць месяцаў	24 954 бел.руб.
3	ЦРБ г. Рэчыца	три месяцы	12 477 бел.руб.
4	ЦРБ г. Драгічын	шэсць месяцаў	24 954 бел.руб.
5	Добрушскі краязнаўчы музей	шэсць месяцаў	24 954 бел.руб.
6	Чэркаўскі раённы гісторычна- краязнаўчы музей	шэсць месяцаў	24 954 бел.руб.
7	ЦРБ г. Маларыта	шэсць месяцаў	24 954 бел.руб.
8	ЦРБ г. Ельск	шэсць месяцаў	24 954 бел.руб.
9	ЦРБ г. Столін	шэсць месяцаў	24 954 бел.руб.
10	ЦРБ г. Дуброўна	шэсць месяцаў	24 954 бел.руб.
11	ЦРБ г. Петрыкаў	шэсць месяцаў	24 954 бел.руб.
12	ЦРБ г. Бялынічы	шэсць месяцаў	24 954 бел.руб.
13	ЦРБ г/п Хоцімск	шэсць месяцаў	24 954 бел.руб.
14	ЦРБ г/п Глуск	шэсць месяцаў	24 954 бел.руб.
15	ЦРБ г. Кобрын	шэсць месяцаў	24 954 бел.руб.
16	ЦРБ г. Жабінка	шэсць месяцаў	24 954 бел.руб.
17	ЦРБ г. Ганцавічы	два месяцы	24 954 бел.руб.
18	ЦРБ г. Калінкавічы	шэсць месяцаў	24 954 бел.руб.
19	Мсціслаўскі гісторычна- археалагічны музей	шэсць месяцаў	24 954 бел.руб.
20	Гімназія № 4 г. Менска	шэсць месяцаў	24 954 бел.руб.
21	Гімназія № 23 г. Менска	шэсць месяцаў	24 954 бел.руб.
22	Гімназія № 14 г. Менска	шэсць месяцаў	24 954 бел.руб.

Агульная сума падпіскі:

994 179 бел. руб.

Сакратарыят ТБМ, рэдакцыя газеты "Наша слова" яшчэ раз
выказываюць падзяку Федэрацыі Прафсаюзаў Беларусі за падтрымку
беларускамоўнага друку і папулярызацыю беларускай мовы.

паседжанняў.

Вядома, для паўнавартаснага
ўзделу ў жыцці клуба трэба мець
пэўную колькасць вольнага часу, але
калі ёсьць жаданне пачаць размаўляць
штодзённа па-беларуску і далучыцца
да беларускамоўнага асяроддзя, адзін
вечар у тыдзень магчыма пакінуць
вольні.

Падсумоўваючы вынікі сезона
нам, мы ўжо зараз плануем сваю дзе-
нісць на наступны. Ёсьць папярэдні
дамоўленасці з пэўнай колькасцю
цікавых і таленавітых асоб наведаць
наш клуб, мы плануем уздел у ванд-

роўках і рыхтуем тэмы для новых
прамоў.

Мы з задавальненнем запра-
шаем усіх, каму бракуе моўнай прак-
тыкі, хто мае патрэбу ўдасканаліць
свае моўныя здольнасці, у каго ёсьць<br

Да 100-годдзя Лідскага аэрадрома

Рэспубліка Беларусь

ГРОДЗЕНСКІ АБЛАСНЫ
ВЫКАНАЎЧЫ КАМІТЭТВул. Ажэшы, 3, 230023 г. Гродна
тэл. (0152) 72-35-57, 72-31-90, факс: (0152) 72-02-32

Республіка Беларусь

ГРОДНЕНСКІЙ ОБЛАСТНОЙ
ІСПОЛНИТЕЛЬНЫЙ КОМІТЕТ

Старшыні
Грамадскага аўяднання
"Таварыства беларускай мовы
імя Францішка Скарыны"
А.А. Трусаў

Аб стварэнні музея авіяцыі

Паважаны Алег Анатольевіч!

Гродзенскі абласны выкананы камітэт сумесна з Міністэрствам культуры Рэспублікі Беларусь і Міністэрствам абороны Рэспублікі Беларусь разгледзе Ваш звярот, які быў накіраваны Кіраўніку Адміністрацыі Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь У.У. Макею, аб стварэнні музея авіяцыі ў г. Ліда. Па дадзенаму пытанню паведамляем наступнае.

У адпаведнасці з падпунктам 3.1 артыкула 10 Закона Рэспублікі Беларусь "Аб музеях і музейным фондзе Рэспублікі Беларусь" ававязковай умовай стварэння музея з'яўляецца наяўнасць культурных каштоўнасцей (музейных прадметаў, раскрываючых пэўную тэму).

Па інфармацыі Лідскага гісторыка-мастацкага музея ў яго фондах захоўваецца толькі 14 прадметаў, якія маюць дачыненне да гісторыі авіяцыі. Сярод іх: 12 дакументаў, звязаных з Малахавым М.М., Героем Савецкага Саюза, які некаторы час жыў у г. Ліда і там пахаваны; ліст Ю.А. Гагарына школьнікам в. Сялец Лідскага раёна; сувенірны гадзіннік, падараваны на юбілей горада ў 1980 годзе.

У сучасны момант у 206 цэнтры падрыхтоўкі лётнага састава ў г. Ліда аформлены пакой баявой славы, у якім на аснове тэкстуару інфармацыі расказваецца аб гісторыі авіяцыі, Лідскага аэрадрома, гісторыі штурмавой авіяцыі базы. Прадметаў, якія раскрываюць тэму развіція авіяцыі і Лідскага аэрадрома ў экспазіцыі няма.

У планах работы Лідскага гісторыка-мастацкага музея арганізація ў 2014 годзе выстаўку, прысвечаную гісторыі Лідскага аэрадрома. Для збору прадметаў па гэтай тэмэ супрацоўнікамі будзе праводзіцца планамерная работа. Пры ўмове, што будзе сабрана неабходная для адкрыція музея колькасць прадметаў, будзе разгледжана пытанне аб стварэнні музея побач з 116 Гвардзейскай Радамской Чырвонасцяжной штурмавой авіяцыі базай, тэрыторыя якой, з улікам яе прызначэння, не можа быць выкарыстана для стварэння музея.

З павагай,

Намеснік старшыні

I.Г. Жук.

МИНІСТРСТВА СУВЯЗІ
І ІНФОРМАЦЫЯЦЫ
РЭСПУБЛІКІ БЕЛАРУСЬ
(Мінсувязі)пр-т Незалежнасці, 10, 220050, г. Мінск
Тэл. (8-017) 327 38 61, факс 327 21 57
E-mail: mpt@mpt.gov.by

На № _____ аз _____

МИНІСТЕРСТВО СВЯЗІ
І ІНФОРМАЦЫЯЦЫ
РЕСПУБЛІКІ БЕЛАРУСЬ
(Мінсувязі)пр-т Незалежнасці, 10, 220050, г. Мінск
Тэл. (8-017) 327 38 61, факс 327 21 57
E-mail: mpt@mpt.gov.byАб выпуску паштовай маркі і
мастацкага канверта

Паважаны Алег Анатольевіч!

Міністэрства сувязі і інфарматызацыі Рэспублікі Беларусь разгледзела Ваши прапановы наконт выпуску паштовай маркі і мастацкага канверта, прысвячаных першаму беларускаму аэрадрому, і паведамляе наступнае.

Выпуск паштовых марак і мастацкіх канвертаў ажыццяўляецца ў адпаведнасці з тэматычнымі планамі, якія фарміруюцца згодна з Інструкцыяй аб парадку вырабу і распаўсюджвання дзяржаўных і іншых знакаў паштовай аплаты, спецыяльных паштовых штэмпеляў Рэспублікі Беларусь. Тэматычныя планы выдання паштовых марак і мастацкіх канвертаў на 2012 і 2013 гады зацверджданы.

Трэба таксама адзначыць, што тэматычныя планы абмежаваны па колькасці сюжетаў, таму прадугледзець у іх усе юбілеі і мерапрыемствы немагчыма.

Улічваючы вышэйпададзеное, выпусціць у 2012 годзе мастацкі канверт не прадстаўляеца магчымым.

Разам з тым РУП "Белпошта" гатова разгледзець выпуск немаркіраванай паштоўкі на гэтую тэму пры ўмове прадстаўлення Вамі ілюстраванага матэрыялу.

Кантактная асoba - Шыпілава Ірына Валер'еўна (тэл. 293 55 70, электронны адрес - ship@belpost.by).

Намеснік Міністра

М.М. Струкаў.

Сяржук Вітушка больш не з намі

У верасні 1984 або 1985 года (не магу ціпер да-кладна ўспомніць) на гістфаку БДУ з'явіўся бялявы хлопец з блакітнымі вачыма і адкрытым прыязнымі тварам. Я ў той год чамусыці не быў пасланы на бульбу, а мыў вокны ў аўдыторыях і вестыблё. І дагутуль памятаю сваё радаснае здзіўленне, нават шок, калі пачуў, што нехта за спіною гучна і са смакам на ўвесы калідор размаўляе па-беларуску. Я, нату-ральна, кінуў свой занятак і пайшоў знаёміца - у нас на гістфаку ўжо быў беларуска-мойны гурток.

Гэтым новым студэнтам быў Сяржук Вітушка. Тады якраз арганізоўвалася "Талака", адбываліся першыя паседжанні, Сяржук стаў яе старшынём, і, дзякуючы яму, туды неўзабаве трапіў і я.

Ціпер часам спрач-нююцца пра ролю ў апошнім адраджэнні той або іншай арганізацыі. Хтосьці кажа пра акадэмічны асяродак канца 60-х-пачатку 70-х, хтосьці пра мастакоўскі "Паддашак", хтосьці пра "Майстроўню" ці "Талаку", якія нахтага фракцыі ў Вярхоўным Савеце XII-га склікання. Таксама часам да-водзіцца чуць, што ў 80-я гады не было беларускай моладзі, што ўсё навокал было расейскае, і што сапраўды адданая нацыянальная моладзь з'яви-лася толькі ціпер. Гэта, канешне, ўсё няправда. Менавіта з моладзевага руху 80-х гадоў вырас БНФ, які і прывёў краіну да новай хвалі адраджэння ў канцы 80-х пачатку 90-х гадоў. Калі ў 1987 годзе пад Ракавам мы праводзілі першы Вальны Сойм беларускіх моладзевых суполак, дык туды з'ехаліся дэлегаты ад дванаццаці або трыццаці беларускіх моладзевых клубаў з усёй Беларусі, а ў другім Вальным Сойме ў Вільні праз паўтара года ўдзельнічалі ўжо прадстаўнікі ад 60 ці 70 суполак.

Сяржук нарадзіўся ў 1965 годзе ў мястэчку Чысьць Маладзечанскага р-на. Скончыў гістфак БДУ. Шмат пісаў на тэмы мала-дзёвага руху, аховы помні-каў, краязнаўства. З 1991 года жыў у Вільні, пра-цаўаў у беларускай школе, на радыё і тэлебачанні. Страціўши зрок, не спыніў актыўнае дзейнасці, у пры-ватнасці, арганізоўваў "сляпія экскурсіі" для беларусаў па старажытнай сталіцы ВКЛ, працягваў пісаць дзіцячыя казкі і п'есы-батлейкі. У 2011 годзе выйшла яго кніга "Дзінь-дзілін: пара гуляць у казкі!".

Пахаваць Сяргея Ві-тушку павінны 4 ліпеня у вёсцы Чысьць на Беларусі.

Імпрэза "Талакі". Злева направа Сяржук Вітушка, Сяржук Сокалаў-Воюш.

Калі 19 кастрычніка 1988 года быў створаны аргкамітэт БНФ, дык назаўтра тыячы гэтых маладых людзей стварылі ў сваіх калектывах групы падтрымкі фронту.

І адным з нязменных лідараў усяго гэлага грамад-скага працэсу быў Сяржук Вітушка. Ён - адзін з тых, дзякуючы каму, сёння на мапе свету ёсць незалежная Бела-русь. Я разумею, што для гэлага працавалі, ішлі ў турмы і гінулі многія пакаленні беларусаў. Але ў 80-я гады ХХ стагоддзя - адным з лідараў беларушчыны быў ён.

Я мог бы прыгадаць шмат чаго асабістага ў нашых дачыненнях і некалькі гэта аба-вязківа зрабіло. Ціпер праста хочаща дасьці пару штрыхоў да гэтай выбітнай постасці нашай гісторыі ХХ стагоддзя.

Усе, хто памятае яго па талакоўскіх вандроўках, "тап-локах" ці паседжаннях, веда-ющы,наколькі гэта быў сумленны і адданы Беларусі чалавек. Ён любіў Беларусь аддана і далюбіў яе да канца, нічога не беручы і не просячы ўзамен. У 2010 годзе, адказаваючы на пытанне анкеты "Свабоды", кім з сучаснікаў вы захапляеца, ён адказаў: "Усімі, хто арэ на ніве беларушчыны". Гэта ве-льмі незвычайна, бо з узростам людзі пачынаюць не толькі даваць, але і браць даць, а некаторыя дык і наогул патрапляюць толькі браць. Вітушка аддаваў.

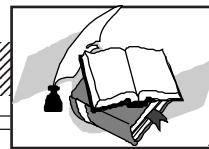
Ад самага моманту на-шага знаёмства я здзіўляўся і другой Вітушкавай якасці - бязмежнай дабрыні. У сваім стаўленні да людзей вакол сябе ён быў абсалютным хрысці-нінам яшчэ тады, калі нічога не ведаў пра Хрыста.

Яшчэ мне ціпер дума-еца пра яго мужнасць. Быў ён мужны заўсёды. Напрыклад, на Дзяды 1987 года, калі мы разам стаялі з кветкамі ля пом-ніка Янку Купалу на першым антysавецкім мітынгу ў гісто-ры савецкай Беларусі, а парк Янкі Купалы быў увесе аточаны чорнымі "Волгам" КДБ, і мы не ведалі, ці застанемся студэнтамі і куды пасля мі-тынгу трапім - дадому ці на вуліцу Камсамольскую... Быў ён мужны і тады, калі мы збраілі ў другой палове 80-х у шматкватэрных дамах на мен-скіх ускраінах подпісы за адкрыціць беларуска-мойных садкоў і класаў. Некаторыя плявали ў твар, некаторыя кідаліся біцца, а ён ўсё роўна не пераходзіў на расейскую і спрабаваў пераканаць і подпіс той здабыць... Быў ён мужны і ў змаганні са сваімі хваробамі, якія яго мучылі і звялі такі нарэшце ў магілу. Гісторыя яго мужнага змагання са сваімі нягодамі - гэта наогул прыклад усім нам.

Я перакананы, што не-калі нашчадкі назавуць адну з вуліц менскай Курасоўшчыны, дзе жыў Сяржук Вітушка, яго імем. Я таксама ўтэйчыны, што нашчадкі паставяць у Менску і помнік Сержуку.

А можа гэта яшчэ па-спеем зрабіць і мы...

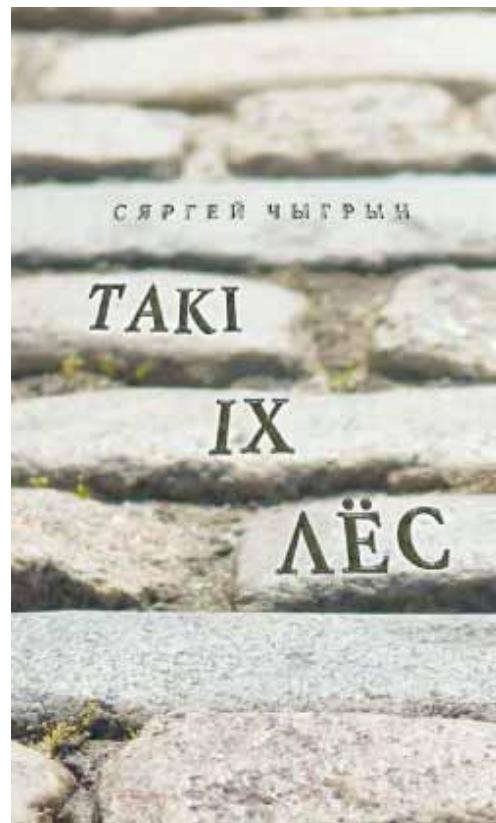
Сяргей Абламайка.

Новая кніга Сяргея Чыгрына пра лёс беларусаў

У менскім выдавецтве "Кніга-збор" выйшла з друку новая кніга слонімскага літаратара і гісторыка Сяргея Чыгрына. Аўтар цікава распавядае пра няпросты і трагічны лёс вядомых і малавядомых беларусаў нашай Бацькаўшчыны. Шмат новага чытачы даведаюцца пра генерала 1812 года Яна Канопку, пра беларускіх святароў Філафея і Паўла Лысуху, легендарнага доктара Усевалада Шырана, спявачку Яўгенію Чарняўскую-Орса, палітыка і гісторыка Міколу Шкляёнка, а таксама пра Рыгора Шырму, Якуба Міску, Вацлава Ластоўскага, Гальяша Леўчыка, Ларысу Геніуш, Янука Дарашкевіча, Валянціна Таўлайя, Аляксандра Чыжэўскага, Міхала Федароўскага, братоў Артымовічаў і іншых вялікіх людзей беларускай зямлі. Лёс многіх з іх быў трагічны і няпросты. Тому новая кніга Сяргея Чыгрына - гэта даніна іх светлай памяці.

Кацярына ЯНУШЭВІЧ.

Замест рэцэнзіі

Нядаўна пабачыла свет грунтоўная праца вядомага беларускага эміграцыйнага даследчыка Лявона Юрэвіча "Шматголосы эпісталаўрум: гісторыя людзей і ідэй на эміграцыі ў ліставанні" (Мінск: Кнігазбор, 2012. - 660 с. Рэдагаванне Наталлі Гардзенікі). Эта ўжо дванаццатая кніга, выданная ў серыі "Бібліятэка Бацькаўшчыны" Міжнародным грамадскім аўяднаннем "Згуртаванне беларусаў свету" "Бацькаўшчына". І ці не да паловы з іх мае непасрэднае дачыненне Лявон Юрэвіч - няўрмஸлівы, апантаны навуковец, архівіст, грамадскі дзеяч.

Вось і "Эпісталаўрум..." уражвае аўёмам зробленай працы, скрупулезнасцю і прадуманасцю, лагічнасцю і паслядоўнасцю ў выкладзеніях... Тут варта нагадаць, што на беларускай ніве асобных выданняў эпісталаўрый спадчыны пакуль не было. Хоць кожнаму студэнту-філолагу вядомы "Ліст да Абуховіча" Цыпрыяна Камунякі, "Ліст у рэдакцыю "Нашай Нівы" і "Ліст да п. В. Ластоўскага" Максіма Багдановіча. Тым, хто вывучае гісторыю нацыянальной думкі, не абмінуць "Лісты з-пад шыбеніц" Кастуся Каляніўскага, "Ліст да рускага сябра" Аляксея Каўкі, урэшце, "Лісты да Гарбачова ад беларускай інтэлігэнцыі". Прыклад, і досыць паказальных, можна прыводзіць шмат.

Задзялжым сярод іншага, што лісты - ці не самая пашыраная форма тэксту. А не-пасрэднае пісанне лістоў - найбольш распаўсюджаны варыянт чалавече дзеянасці ў літаратурнай галіне. Аўтар ліста верыць у моц свайго слова. І тут важнае ёсць: і прывітанне, і форма звароту да адрасата, і развітанне. Вось чаму "Эпісталаўрум...", несумненна, цікавы і літаратуразнаўцам, і лінгвістам, і культуролагам.

У кнізе Лявона Юрэвіча мы знайдзем шмат чаго арыгінальнага. Аўтар імкнуўся не проста падаць лісты вядомых беларускіх дзеячаў, пісьменнікаў, але і адпаведным чынам скіраваць чытача праз адмыслова аформленыя загалоўкі. Прыгадаем: "Эпісталаўрум як форма аўтабіографіі карэспандэнта і біографіі яго-нага часу (Выпадак Юркі Віцьбіча)"; "Чаму нельга зайдзе верыць мемуарам? (Выпадак Уладзіміра Клішэвіча)"; "... Да прычыны царкоўнага закалоту..." (Выбраныя лісты Міхася Міцкевіча да Міхася Тулейкі). Тут ужо ў загалоўках утрымліваецца нібы нейкая інтрига, што міжволі прываблівае чытача, прымушае як найхутчэй адгарнуць менавіта гэтую старонку.

Значная частка выдання прысвечана ліставанню Юркі Віцьбіча. Гэта, зрешты, не дзіва, бо Лявон Юрэвіч шмат гадоў з асаблівым імпэтам

даследуе і біяграфію, і творчасць вядомага эміграцыйнага аўтара.

Асобна адзначым, што ў выданні распісана ў літаратурнай галіне. Аўтар ліста верыць у моц свайго слова. І тут важнае ёсць: і прывітанне, і форма звароту да адрасата, і развітанне. Вось чаму "Эпісталаўрум...", несумненна, цікавы і літаратуразнаўцам, і лінгвістам, і культуролагам.

"Шматголосы эпісталаўрум" Лявона Юрэвіча, без усякага сумніву, з'яўляецца адным з самых цікавых выданняў апошняга часу. Неабыякавы да беларускай культуры чалавек знойдзе тут дужа чаго новага, па-новаму ўбачыць асобную рэчы і асобныя постасці. Праўда, наклад - усяго 200 асобнікаў - адразу робіць кнігу бібліяграфічнай рэдкасцю. Але гэта толькі павышае цікавасць да даследавання, міжволі прымушае шукаць і - знаходзіць. І тады перад намі раскрываецца ўсё эпісталаўрум: багацце вядомых прадстаўнікоў беларускай дыяспary.

Юрасі Бабіч,
намеснік старшыні
Віцебскай абласной
арганізацыі ТБМ.

Абвестка

У ліпені кніжная выставка не працуе.

2-4 ліпеня сядзіба ТБМ не працуе.

3 5 ліпеня па 6-га жніўня сядзіба працуе наступным чынам:

аўторак- пятніца з 10.00 да 13.00

з 14.00 да 18.00.

Па суботах з 13.00 да 19.00. Нядзеля і панядзелак - выходныя.

Фестываль "Магутны Божа" адкрылі духоўным гімнам беларусаў

www.bdu.org (РФРЛ)

З выканання гімна патріятыкі Наталлі Арсенневай і кампазітара Міколы Равенскага "Магутны Божа" 26 чэрвеня ў Магілёве адбылося ўрачыстасць адкрыцця аднайменнага міжнароднага фестывалю духоўнай музыкі.

Гімн "Магутны Божа" грамада слухала стоячы, некаторыя падпявали. Зводнымі харамі, якія выконвалі гімн, дырыжыраваў расейскі музык, старшыня журы конкурсантаў праграмы фестывалю Станіслаў Барадаўка.

Адкрыў XVII фестываль "Магутны Божа" старшыня Магілёўскага гарвыканкама Станіслава Барадаўка.

- Фестываль духоўнай музыкі - яркі прыклад нацыянальнай і міжканфесійнай згоды, міру на беларускай зямлі. Важна тое, што ён аўяднёвае людзей розных краінаў і нароў да падставе духоўнасці, чыстоты ідэяў і намераў..., -

адзначыў у выступе Станіслаў Барадаўка.

З вітальнімі прамовамі на адкрыцці фестывалю выступілі Мітрапаліт Менска-Магілёўскі, архіепіскап Тадэвуш Кандрусеўч, епіскап Магілёўскі і Мсціслаўскі Сафоній,

а таксама пастар рэлігійнай евангельчын-лютеранскай грамады Магілёва Іван Масюра.

Архіепіскап Тадэвуш Кандрусеўч адзначыў:

- Гэты фестываль, якія якія хрысціянскія кащоўнасці, ён пакліканы, каб данесці іх да людзей, каб іх развіваць. Сказаць чалавеку аб тым, што ён павінен будаваць сваю будучыню на хрысціянскіх кащоўнасцях. Дзякую за аднаўленне гэтага фестывалю. Хачу пажадаць гэтому фестывалю, голас якога магутна гучыць над магутнай ракой Дняпро, каб ён данесцца да як мага большай колькасці людзей, каб яны прынялі хрысціянскія кащоўні.

насці і на іх будавалі новы свет, нова жыццё - новую Беларусь. Няхай цябе блаславіць Бог.

Фестываль "Магутны Божа" не праводзіўся два апошнія гады. Як заяўляюць у аргамітэце прац фінансавыя цяжкасці.

У сёлетнім фестывалі бяруць удзел музыкі з Беларусі, Рәсей, Балгарыі, Венесуэлы, Іспаніі, Італіі, Польшчы, Сербіі, Украіны ды Нямеччыны.

Упершыню фестываль духоўнай хрысціянской музыкі "Магутны Божа" адбыўся ў 1993 годзе. Назва фестывалю паходзіць ад аднайменнага музычнага твору паэткі Наталлі Арсенневай і кампазітара Міколы Равенскага. Паводле палажэння, усе ўдзельнікі фестывалю павінны ведаць гімн "Магутны Божа" на мове аригіналу.

Наші кар.

Ушанавалі памяць паўстанца Міхала Валовіча

У мінулую нядзелю, 1 ліпеня, каля памятнага крыжа ў гонар паўстанца 1830-1831 гадоў у вёсцы Парэчча Слонімскага раёна адбылося мера-прыемства, прысвячанае кіраўніку паўстання 1830-1831 гадоў Міхалу Валовічу. У гэты дзень удзельнікі імпрэзы згадвалі славутага беларуса і ягоных паплечнікаў, якія загінулі за вольную Беларусь.

У пачатку прысвятыя прачыталі малітву "Ойча наш", пасля гэтага кожны з ахвотных змог выступіць і сказаць словаў пра Міхала Валовіча.

У канцы мера-прыемства ўсе разам памаліліся.

Потым удзельнікі свя-

та перамясліліся на бераг ракі Шчары, дзе адбылася таварыс-

кая гульня ў шахматы.

Наші кар.

Беларускамоўныя бацькі шукаюць аднадумцаў

Працягваеца стварэнне беларускамоўнай групы з дзетак 2010-2011 гадоў нараджэння ў дзяржаўным дзіцячым садку раёнаў Сухараў і Каменай горкі.

Запрашаем зацікаўленых тэлефанаваць па нумары (029) 701-43-22, Алена.

На сходзе бацькоў, якім было адмоўлены ў выдзяленні месцаў для дзетак у 565 садку, было вырашана звярнуцца ў грамадскае аўяднанне "Таварыства беларускай мовы" з просьбай аб дапамозе, працягнучы распечатую працу на іншым узоруні.

Збор подпісаў ідзе на сядзібі Таварыства беларускай мовы, у любы дзень з 17:00 да 19:00.

Вайна 1812 г. у Літве і на Лідчыне

"О год, празваны ў нас і надзвычайнім,
І векапомным годам ураджайным!"

A. Міцкевіч (пер. Я. Семяжона.)

(Заканчэнне. Пачатак
у папярэдніх нумарах.)

Ваенныя дзеянні

Тым часам з усходу началі прыходзіць весткі з Вялікай Арміі пра ўзяцце Масквы і пажары, потым аб надыходзе з поўдня рускай Дунайскай арміі Чычагава, пагрозе Менску і камунікам. З паловы лістапада звесткі перасталі прыходзіць, а 28 лістапада як гром з яснага неба ўсіх ускالыхнуў слых пра адступленне Вялікай Арміі ад Масквы. Пануючым стаў прыгнечаны настрой і страта веры ў перамогу. Па загаду Часовага ўраду на месцах началі рыхтаўваць фураж і харчаванне для войска, якое, як планавалася, павінна было зімаваць у Літве. Хочучы зрабіць усё, каб неяк змяніць ситуацыю, Часовы урад выдаў ухвалу аб "паспалітым рушэнні", але часу ўжо не заставалася.

Песня ўланаў Тышкевіча, 1812 г.

17 полк Літоўскай кавалерыі
(Са збораў Івана Луцкевіча)

Што там за жаўнеры, ці ж гэта не ўланы?
Гожы ўсе хлопцы, пышна паўбраны.

Уланы, уланы, сівых коней многа,
Я да вас прыстану, як дасце такога.

Ты зважай, васпане, што там за пастава,
Ну а што за мужнасць, ну а што за слава.

Стануть на пастоі, ці там на кватэры,
Тышкевіча ўлана любяць тут без меры.

Крыўды ён не ўчыніць і не зробіць шкоды,
Я да іх прыстану і пайду ў паходы.

Як зсядаюць з коней, звякаюць астрогі,
А дзяўчата гуртам следам ва ўсе ногі.

Памірала дзеўка, аб адным пыталі,
А ці б на тым свеце ўлана не спаткалі.

Дзеўчына-дзеўчына, вось душа аддлеще,
Што ўжо з тых уланаў ды на там-тым свеце?

- I на там-тым свеце, вам хачу сказаці,
Тышкевіча ўланаў буду я кахаці.

Атрад генерала Касецкага (5 батальёнаў, 4 эскадроны - каля 3500 чалавек) дзеля прыкрыцця, быў націраваны Менскім губернатаром Бранікоўскім да Новага Свержэнія. Тут атрад быў атакаваны войскамі генерала Ламберта, якія колькасна значна пераўзыходзілі атрад Касецкага: раніцай, 13 лістапада, расейскія егеры выбілі Касецкага з занятых пазыцый, на наступны дзень пасля яшчэ адной сутычкі, войскі ВКЛ зноў адышлі (тут 18-ы ўланскі полк супрацьстаяў Жытомірскім драгунам). На працягу 48 гадзін атрад Касецкага быў амаль цалкам знішчаны, рэшта адышла да Менска. Вораг быў значна мацнейшы якансна і колькасна, маладыя, хутка сфармаваныя палкі ВКЛ пакуль што не маглі супрацьстаяць кадраваму войску. Тоё ж бачым і ў справе калі Барысава 18 лістапада: палкоўнік Лафт у сваім рапарце дакладаў аб 2 літоўскіх батальёнах з нізкай дысыцылінай і нізкай баявой загартаванасцю пад час бою.

Гвардзейскі полк генерала Канопкі быў далучаны да 7-га армейскага корпуса Рэніе. Гэты корпус спачатку дзеянічаў на Валыні, а потым адступіў на Беларусь.

У Слоніме ў 5.00 гадзін раніцы 20 кастрычніка, гвардзейскі полк Канопкі быў нечакана атакаваны расейскімі войскамі і разбіты расейскім атрадам генерала Чапліца (28-мы і 30-ты егерскія, Паўлаградскі гусарскі, данскі казачы Дзячкіна палкі, трох эскадронія Цвярскага драгунскага палка і 13-я конна-артылерыйская рота), якія нечакана напаў на Слонім. Гвардзейцы не здолелі ўратавацца і былі разбіты ўшчэнт. Сам Канопка быў паранены дзідаю казачым палкоўнікам Дзячкіні і ўзяты ў палон, у палон таксама трапілі 13 афіцэрэй і 253 жаўнеры. Рэшткі гвардзейцаў адступілі, перайшлі па маству цераз Нёман і спалілі мост. Канопка аблівінаваціў у сваім паражэнні мясцовую адміністрацыю і жыхароў, якія не папярэдзілі яго аўтадыходзе непрыяцеля. На гэту Чапліц - паляк на расейскай службе - рэзка адказаў, што Канопка сам "эмарнаваў полк і згубіў людзей". Пасля перамогі Чапліц адпачываў у Слоніме ў дому Пуслоўскага. Ён жадаў развіць свой поспех і праравацца праз Беліцу да Ліды, каб "паспесь розныя палкі, якія тут фармуюцца ў розных месцах, знішчыць, таксама і магазіны іх забраць на сваю карысць". Аднак Чычагаў загадаў Чапліцу вярнуцца да Ружанаў.

Загадам ад 22 сакавіка 1813 г. гвардзейскі полк Канопкі быў расфармаваны як самастойная частка, а ў ліпені таго ж года, як 7-ы эскадрон быў далучаны да 1-га гвардзейскага польскага палка. Пасля адрачэння Напалеона, 1-ши гвардзейскі полк вярнуўся на дахаты і ўвайшоў у склад войска Царства Польскага як

Улан ВКЛ

4-ты ўланскі.

Татарскі эскадрон Ахматовіча таксама панёс вялікія страты пад Слонімам, але потым, у снежні 1812 г., бараніў Вільню. Ад эскадрона засталася адна рота, якая ў 1813 г. у колькасці 3 афіцэрэй і 15 жаўнеру была далучана да палка польскіх уланаў Красінскага як 15-я рота, потым, 9 снежня 1813 г. нашы татары былі далучаны да 3-га палка гвардзейскіх разведчыкаў і ў ягоным складзе прымалі ўдзел у апошній бліскучай кампаніі Напалеона 1814 г.

18-ы і 19-ы ўланскія палкі ахоўвалі пераправу цераз Бярэзіну.

Агульную карціну фармавання палкоў пяхоты войска ВКЛ на канец лістапада дае рапорт падпісаны старшинам Стэфанам Грабоўскім.

З табліцы бачна, што да поўнага штату пяхоты (10 380) чалавек не хапала 2697 жаўнеру. Трэба аднак улічваць, што 22 полк да часу складання табліцы быў ужо разбіты і налічваў толькі 83 чалавекі. Рапорт Грабоўскага мае некалькі рэдакцый, трошкі пазнейшая версія рапорта, паказала змены ў дыслакацыі палкоў пяхоты: 18 полк - Салечнікі і ваколіцы, 19 полк - Свенцяні і ваколіцы, 20

полк - Ліда і ваколіцы, 21 полк - Кодзень і ваколіцы, 22 полк у дарозе да Вільні.

Напрыканцы лістапада 1812 г. для забеспячэння камунікацый з войскамі Рэніе і Шварцэнберга з Вільні на поўнач былі пасланы тры пяхотныя палкі. 20-ы пяхотны полк заняў Ліду, 21-ы пяхотны полк - Воранава а трэці полк размясціўся ў Рудзішках. Забеспячэнне гэтых салдат было настолькі дрэннае, што расіяніне ў снежні 1812 г. знайшлі ў Лідзе 350 хворых салдат 20-га палка ВКЛ. З іх 272 чалавекі паправілася, 60 памерла, а 8 былі яшчэ хворыя іхават ў лютым 1813 г. Іх лячылі доктар Янкоўскі і яго вучань Мараўскі.

3 5 на 6 снежня Напалеон перадаў камандаванне войскам аднаму са сваіх лепшых маршалаў Мюрату і ад'ехаў у Францыю ствараць новае войска. 10 снежня ў абароне Вільні разам з французскімі войскамі, прымала ўдзел жандармерыя, і нацыянальная гвардия палкоўніка Казельскага і егеры. Мюрат пакінуў Вільню і пачаў адход на Коўно. Разам з ім сталіцу пакінуў і Часовы Урад з архівамі.

Прэфект Лідскага павету адступаў разам з часткамі аўстрыйскага войска генерала Мура. Войскі Мура налічвалі

3 батальёна пяхоты пры 7 гарнатах і 8 эскадранаў гусараў Хесен-Хомбурскіх. Некалькі дзён аўстрыйцы стаялі для адпачынку ў Беліцы. За войскамі Мура ішлі расейскія войскі ў складзе 4-га корпуса кавалерыі генерал - ад'ютанта Васільчыкава і казацкі палк генерал - ад'ютанта графа Ажароўскага.

Ажароўскі 3 снежня ў Лідзе напісаў рапорт генерал - ад'ютанту Васільчыкаву:

"Я з атрадам якім непасрэдна камандую, знаходжуся ў горадзе Ліда, маючы два данскія палкі ў мястэчку Беліца, а адзін у Ішчалне. Аўстрыйскі генерал Мур пакінуў Беліцу трэцяга дня і пайшоў па гасцінцы да Гародні, а прыбылы сюды са Слоніма габрэй данёс мне, што там яшчэ знаходзіцца князь Шварцэнберг, але ўсе абоўзы і лазарэты ён накроўвае ў Беласток.

Я ўчора атрымаў загад спыніца ў Беліцы. Спадар генерал - лейтэнант Канаўніцын піша, што генерал Тар-масаў рухаецца з атрадам генерал - маёра Тучкова ад Менска да Новасвержаня, а Ваша Праваслаўніцтва будзеце з лятым атрадам знаходзіцца направа ад мяне, у Мастах".

У палове снежня Ажароўскі арганізаваў паштовую сувязь паміж мястэчкамі Каменка і Вільнія, праз Шчучын, Ішчалну, Радзівінішкі, Ліду, Жырмуны, Воранава.

Усім войскам не хапала харчавання, захаваўся рапорт палкоўніка расейскіх драгуніў Дзімітрыя Юзяфовіча ад 1 снежня да генерал - ад'ютанта Васильчыкава:

"Розныя часткі войскаў пачынаюць ужо паміж сабой сутыкацца... Сёння ў Табарышках размяшчаецца пяхота 6-га карпуса, у дзвюх вёрстах ад мяне прыбыў атрад Юркоўскага, мнóstva каманд фуражыраў арміі Чычагава, усе наядзджаютъ адны на другіх... такія троны каманды сустрэліся мне на дарозе... не мелі яны пісьмовага дазволу, і я іх запасы адбраў для наших войскаў... заўважыць трэба, што ад Нарвялішак да Вільні наогул ідуць дробныя вёскі... ужо пройдзеныя... злачынныя напоўні казацкіх марацэў... . Тым часам вельмі багатая крыніца знаходзіцца... у абшарніка Умстоўскага, які мае двор у Жэмаслаўлі, вадодае ён 10 багатымі фальваркамі".

Табліца з рапарта Грабоўскага

Палкі пехоты	Месца фармавання	Стан палка			Колькасць адсутных ад штату		
		афіцэрэй	падафіцэрэй і жаўнеры	разам	афіцэрэй	падафіцэрэй і жаўнеры	разам
18 полк	Вільнія	64	1854	1918	2	156	158
19 полк	Расіены	51	1694	1745	15	316	331
20 полк	Слонім	59	2009	2068	7	1	8
21 полк	Беласток	43	1844	1887	23	166	189
22 полк	Менск	30	53	83	36	1957	1993
Агулам		247	7454	7701	83	2596	2679

Сутычка

Маршалкам Лідскага павету зноў стаў Аляксандар Нарбут, які 26 снежня 1812 г. у Лідзе атрымаў спецыяльны ліст ад камандзіра II кавалерыйскага корпуса генерал-лейтэнанта Панчулідзева, у якім падкрэслівалася, што А. Нарбут "у дні смутнага часу паехаў у свае вёскі, не займаўся нікімі справамі, зараз жа акказае войску разнастайныя дапамогі".

У межах Гарадзенскай губерні пасля вайны 1812 г. знаходзілася каля 2 900 ваен-напалонных напалеонаўскай арміі. Палонныя дзяліліся на дзве катэгорыі: улічаныя вайсковымі і цывільнімі ўладамі і тых, хто адстаў пры адступленні "Вялікай арміі" і шукаў выратавання ад голаду і холаду ў мясцовага насельніцтва. Жыхары адносіліся да "французаў" лаяльна. Напрыклад, Лідскі земскі суд 23.11.1813 г. даносіў Літоўскому генерал-губернатару Рымскому-Корсакаву, што пры пошуку ваеннапалонных у Лідскім павеце ў маентку Крупа (зарас вёска Крупава) памешчыка Казіміра Шукевіча быў знайдзены прускі ўраджэнец Віктар Склароўскі.

Антоні Грымайла - Прыбытка ў артыкуле "Год 1812 у павеце Лідскім" напісаў: "Край адданы на ласку ворага аплакваў свае мары і надзеі і чакаў страшнай помsty за свае дзеянні. Волатдускі сон скончыўся". Нягледзячы на амністю, якую цар Аляксандар I выдаў 24 снежня, і ў якой ён вызначыў тэрмін вяртання тых, хто ваяваў на баку Францыі ў 2 месяцы (потым гэты тэрмін быў падвойжаны), улады накладалі сектвестры і канфіскоўвалі маенткі. Асабліва вылучыліся гэтым віленскія генерал-паліцмайстар Эртэль і губернатар Лапіцкі. Эртэль Ф. падчас вайны правіў сябе няздольным генералам, аднак пасля вайны ён пачаў сласца даносы ў Пецярбург і пачаў рэпрэсіі супраць мясцовых шляхты. Князь Чартарыйскі так характарызаваў гэтага чалавека: "Чалавек бездуніны, без пачуцця справядлівасці, але ад яго залежала жыццё жыхароў Літвы. Мей права пакаранец і выслаць кожнага, хто жму быў не да спадобы, людзі

гінулі не могучы нават даць аб сабе весткі родным".

Разрабаваны і вынішчаны край утрымліваў вялізарныя войскі Рәсей. Рэпрэсіі расейскай адміністрацыі адштурхнулі насельніцтва ад супрацоўніцтва, і ў 1813 г. нават пайшлі размовы аб новым паўстанні. Але гады засяжалі раны, жыццё ўваходзіла ў сталае рэчышча.

* * *

А армія ВКЛ працягвала ваяваць. На пачатку 1813 г. дыслакацыя літоўскіх войскў была наступная:

- Каля Варшавы - 18-ы пяхотны полк Хадкевіча, 20-ы Бішпінга, 21-ы Гелгуда, рэшта 22-га палка Чапскага;

- Накроўваліся да Варшавы - 18-ы полк улані Пшаздзецкага, 20-ы полк улані Абуховіча, рота коннай артылерыі Тызенгаўза, конна-егерскі эскадрон Манюшкі, 4-ы егерскі батальён Курчэускага, аддзелы конных жандароў і нацыянальной гвардыі;

- Да Кёнігсберга адступалі 17-ы і 19-ы палкі ўланай, 19-ы пяхотны полк Тызенгаўза, рэшта егерскага палка Касакоўскага і батальён егероў Плятара, ад Кёнігсберга войскі пайшлі да Варшавы.

Уся гэтая армія налічвала каля 6000 чалавек пры 2000 коней. У сярэдзіне студзеня 1813 г. Напалеон узяў літоўскія палкі на сваё ўтрыманне: Часовы Урад паведаміў, што літоўскія палкі захоўваюць сваю нумарацию, але пераходзяць на французскае фінансаванне. Усім чыноўнікам службоўцам адміністрацыі і жыхарам, вымушаным адступіць разам са сваімі войскамі, было прызначана грашовая ўтрыманне ажно да вяртання дахаты.

20-ы полк уланай быў накіраваны ў Гданьск і злучаны з 9-м польскім палком уланай. Эскадрон Манюшкі стаў часткай 5-га польскага конна-егерскага палка, артылерыйская рота Тызенгаўза ўвайшла ў склад польскай артылерыі, 17-ы і 19-ы палкі прымалі ўдзел у ваенай кампаніі 1813-14 г. у Германіі. Уnoch з 11 на 12 лютага 1813 г. 17-ы полк уланай быў атакаваны ў мясцечку Цырк на рацэ

Варце і страціў шмат жаўнеру. У палон патрапіў сам князь Рамуальд Гейдордц, генерал-інспектар літоўскага войска. Поль буйся мужна, бо расейцы нават завысілі ўзровень баявой адзінкі, называўшы ў "Журнале баявых дзеянняў" полк "двухтысячнай дывізіі".

Літоўскія пяхотныя аддзелы, у tym ліку і 20-ы полк Бішпінга ў якім было шмат лідзян, увайшли ў 5-ці тысячную залогу цвердзі Модлін. Цвердзь была адбудавана ў 1811-12 гг. і мела вялікае стратыгічнае значэнне, 6 каstryчніка 1810 г. у запісцы "Аб цвердзях княства Варшаўскага" Напалеон пісаў: "Гэта будзе галоўная цвердзь княства. У ёй можна будзе захоўваць арсенал, артылерыйскія магазіны, правіянт, фураж, і ўсе запасы так, што калі бі Варшава была быя страчана, то гэтая цвердзь засталася бі панавала бы над абоўдўмам берагамі Віслы і Нарава". Расейская войска ў 50 000 жаўнеру блакавала Модлін, але цвердзь здалася толькі 25 снежня 1813 г., калі войска антынапалеонаўскай кааліцыі было ўжо на берагах Рэйна і рыхтавалася да ўступлення на тэрыторыю Францыі.

17-ы і 19-ы палкі ўланай прымалі ўдзел у славутай абароне Гамбурга, дзе непераможаныя войскі здзілі горад толькі пасля адрэчэння імператар Напалеона і асабістага загаду новага караля Францыі Людовіка XVIII.

Пасля вайны літоўскія войскі ўліліся ў склад арміі Царства Польскага.

* * *

Вайна 1812 г. была адной з найбольш хуткіх і разбуразальных у гісторыі Беларусі. Яна доўжылася поўгода, але панесенныя страты аднаўляліся амаль чвэрць стагоддзя.

Агульныя страты насельніцтва Гарадзенскай губерні ацэньваюцца гісторыкамі ў 8,6%, прычым мужчынскія палова насельніцтва страціла 17,7% сваёй колькасці. У 1802 г. шляхта Лідскага павету налічвала 9809 чалавек, Гарадзенскага - 6384. У 1816 г. засталося ў Лідскім павеце 1794 г., спроба адрадзіць дзяржаву настала пасля 1811 г. 17-ы полк уланай быў спадобы, людзі

залишіліся ваенныя страты, эміграцыя, і ад'езд вялікай колькасці шляхты ў Варшаўскія княствы. Сярод мужчынскага насельніцтва губерні па саслоўных групах страты падзяліліся наступным чынам: шляхта страціла - 43,7% сваёй колькасці, мяшчане хрысціяне - 26,67%, яўрэі - 17,64%, сяляне - 14,04%.

Агульныя страты мужчынскіх рэвізісцкіх душ у Лідскім павеце склалі 21,4%, гэта найбольшая страта ў губерні (другое месца па агульных стратах мужчынскіх рэвізісцкіх душ займаў Наваградскі павет - 14,3%). З гарадоў найбольш пашырэліся Кобрын, Ваўкавыск і Ашмяны, якія апынуліся ў эпіцэнтры банды. У Кобрыне з 1187 дамоў было спалена 927. У Ваўкавыску не засталося ніводнай прыстойнай пабудовы, і павятовыя ўлады вымушаны былі пераехаць у Ізабелін. Цікава давялося Бярэзію, Пружанам, Слоніму, дзе затрымліваліся значныя сілы. Амаль не пашырэліся адпаведныя падтрымкі.

Літоўскія пяхотныя аддзелы, у tym ліку і 20-ы полк Бішпінга ў якім было шмат лідзян, увайшли ў 5-ці тысячную залогу цвердзі Модлін. Цвердзь была адбудавана ў 1811-12 гг. і мела вялікае стратыгічнае значэнне, 6 каstryчніка 1810 г. у запісцы "Аб цвердзях княства Варшаўскага" Напалеон пісаў: "Гэта будзе галоўная цвердзь княства. У ёй можна будзе захоўваць арсенал, артылерыйскія магазіны, правіянт, фураж, і ўсе запасы так, што калі бі Варшава была быя страчана, то гэтая цвердзь засталася бі панавала бы над абоўдўмам берагамі Віслы і Нарава". Расейская войска ў 50 000 жаўнеру блокавала Модлін, але цвердзь здалася толькі 25 снежня 1813 г., калі войска антынапалеонаўскай кааліцыі было ўжо на берагах Рэйна і рыхтавалася да ўступлення на тэрыторыю Францыі.

17-ы і 19-ы палкі ўланай прымалі ўдзел у славутай абароне Гамбурга, дзе непераможаныя войскі здзілі горад толькі пасля адрэчэння імператар Напалеона і асабістага загаду новага караля Францыі Людовіка XVIII.

Пасля вайны літоўскія войскі ўліліся ў склад арміі Царства Польскага.

* * *

Вайна 1812 г. была адной з найбольш хуткіх і разбуразальных у гісторыі Беларусі. Яна доўжылася поўгода, але панесенныя страты аднаўляліся амаль чвэрць стагоддзя. Агульныя страты насельніцтва Гарадзенскай губерні ацэньваюцца гісторыкамі ў 8,6%, прычым мужчынскія палova насельніцтва страціла 17,7% сваёй колькасці. У 1802 г. шляхта Лідскага павету налічвала 9809 чалавек, Гарадзенскага - 6384. У 1816 г. настала пасля 1811 г. 17-ы полк уланай быў спадобы, людзі

АБ БЕЛАРУСКА - ФРАНЦУЗСКИХ УЗАЕМАДНОСІНАХ ПАДЧАС І ПАСЛЯ БЯРЭЗІНСКАЙ ТРАГЕДЫІ

У гэтым годзе спаўняеца дзвесце гадоў ад тога часу, калі Напалеон здзейсніў свой паход у Расію. Эта падзея важная для нацыянальнай свядомасці і памяці не толькі французаў і рускіх, але і беларусаў.

Для беларусаў таго часу Напалеонаўская кампанія 1812 г. выявілася фактычна ў грамадзянскую вайну. Амаль аднолькавая колькасць ліцвін-беларусаў змагалася як на баку Аляксандра I, так і на баку Напалеона Банапарта. Французска-расейская вайна 1812 г. прынесла нашаму краю вялікія матэрыяльныя і людскія страты. Таму ніякая іншая падзея першай паловы XIX ст. так глыбока не запала ў памяць беларусаў, як Напалеонаўскі паход ў Расію ў 1812 г. Шэрэг падзеяў гэтай вайны асабліва запомніўся французам, рускім і беларусам, у tym ліку бітва і пераправа французскай арміі ў лістападзе 1812 г. на р. Бярэзіна лі. Сцюдэнка (рус. Студёнка). У французскай нацыянальнай свядомасці і памяці бітва і пераправа на р. Бярэзіна Напалеонаўскай арміі лічыцца такім жа важным, як і Барадзінская бітва.

Значная частка беларусага грамадства (шляхта, гараджане і некаторыя іншыя) спадзявалася з Напалеонаўскай кампаніяй 1812 г. адрадзіць даўніе беларускія або беларус-балцкія гаспадарства -- Вялікае Княства Літоўскага. Гісторичная яго частка была перакладзена на рускую мову зусім нядайна і надрукавана ў 2008 г. (гл.: Тышкевіч Е. П. Описание Борисовского уезда (историческая часть). - Борисов, 2008- 147 с.). У працах беларускіх аўтараў пры даследаванні бітвы і пераправы французскай арміі на р. Бярэзіна лі. Сцюдэнка выданне Тышкевіча 1847 г. амаль не ўлічваеца.

А яно варта нашай увагі. Быў гэтаі кнізе Я. Тышкевіч якіх нікто іншы з польскі-беларускіх даследчыкаў сірэдзіны - канца XIX ст. даў глыбокую і праўдзівую карціну бітвы і пераправы французскай арміі на ўсходнебеларускай і частково балцкай (або балтаславянскай) частках б. ВКЛ (Вільня і Віленскі край), дзе з даўніх часоў (XI - пачатак XIX ст.) адчуваўся значны або вялікі славянскі (беларускі, позней польскі, расейскі) гісторычны, культурны і моўны ўплыў, інтэнсіўна ішоў працэс славянізацыі (абеларушвання) і апалаўчання балтаў. У дадзенай дзяржаве ўтварэнне ў 1812 г. здаўні із цэнтру гэтага этнасу (а ім даводзілася найцяжэй), паводзіны і дзеянні мясцовага беларусага насельніцтва пад час бітвы і пасля яе. Але, бадай, самае важнае для нас - адлюстраўваў працэс паступовай асіміляцыі французаў у мясцове насельніцтва (беларусаў), страта імі (французаў) сваіх звычаяў, мовы, нацыянальнай самаідэнтыфікацыі, указаў на іх становішча ў грамадстве, прафесіі і спецыяльнасці, якімі яны валодалі або авалодалі пасля вядомых падзеяў 1812 г., пасільны ўклад у гісторычна-культурныя працэсы на Літве (Беларусі). На самай спрабе ў XV -- пачатку XIX ст. Жамойць фактычна не лічылася славянскай часткай ВКЛ, жыхары яе аж да 40-х гадоў XIX ст. не называлі сябе літоўцамі. На ўсходнія ж частцы беларусага этнічнага абрашту было створана дзяржава ўтварэнне, якое настала падзея ў 1812 г. зорка Напалеона ужо схілялася. Парэзай скончылася другая, пасля паўстання 1794 г., спроба адрадзіць дзяржаву настала падзея ў 1812 г. зорка Напалеона ўжо схілялася. Парэзай скончылася другая, пасля паўстання 1794 г., спроба адрадзіць дзяржаву настала падзея ў 1812 г. зорка Напалеона ўжо схілялася. Парэзай скончылася другая, пасля паўстання 1794 г., спроба адрадзіць дзяржаву настала падзея ў 1812 г. зорка Напалеона ўжо схілялася. Парэзай скончылася другая, пасля паўстання 1794 г., спроба адрадзіць дзяржаву настала падзея ў 1812 г. зорка Напалеона ўжо схілялася. Парэзай скончылася другая, пасля паўстання 1794 г., спроба адрад

АБ БЕЛАРУСКА - ФРАНЦУЗСКІХ УЗАЕМАДНОСІНАХ ПАДЧАС І ПАСЛЯ БЯРЭЗІНСКАЙ ТРАГЕДЫІ

(Заканчэнне. Пачатак на ст. 7.)

І гэта цікава. Бо многія з нас ведаюць пра ўздел у беларускім народзе тварэнні літоўцаў, язвагаў, прусаў, латышоў, украінцаў, паліакаў, скандынаваў, немцаў, вугорцаў, рускіх і інш., і мала хто ведае або зусім нічога не ведае аб узделе французаў у этнагенезе беларусаў. Уздел французаў вялікім вытрымкам, стойкасцю і герайзмом у час бітвы і пераправы на р. Бярэзіна. Гэта, а таксама палкаводчы талент Напалеона далі магчымасць перайсці на супрацьлеглы бераг ракі значнай

на некалькі гадоў, па 10 польскіх злотых і яшчэ таней, а немаўлятам збывалі задарма" (Тышкевіч Я. Апісанне Барысаўскага... С. 97). Тут трэба заўважыць, што сярод гэтых асірацельных дзяўчынок было нямала дзяцей прывілеяванага саслоўя (афіцэраў), па некаторых з іх потым нават прысылаў людзей з Францыі.

Французскія жаўнеры і афіцэры паказалі вялікую вытрымку, стойкасць і герайзм у час бітвы і пераправы на р. Бярэзіна. Гэта, а таксама палкаводчы талент Напалеона далі магчымасць перайсці на супрацьлеглы бераг ракі значнай

Тышкевіч вельмі праў-

Рэшткі Напалеонаўскай арміі. Мастак Э. Шаперон.

Французы на загаду Напалеона ўзварвалі мост цераз Беразіну.

дзіва, эмацыянальна і бязжарстна паказаў становішча французаў у час бітвы і пераправы на р. Бярэзіна. Вось што піша аўтар дадзенага выдання:

"Страшны і жахлівы быў выгляд Сціодзёнкі. Вёска дацічнту была спаленая, жыхары яе разагнаныя, поле, моцна набрынляе крывёю, засланы трупамі і параненымі. Пакутлівія енкі праціналі паветра, на ратунак ужко ніхто не спадзяўся, жорсткі мароз нелітасціва скоўваў цела і прыціскаў чалавечы дух. Сто разоў быў ішчалівайшы той, хто загінуў, бо пазбавіўся па-күт, не чуў і не бачыў тых жахлівых сцен, якія тут адбываліся" (Тышкевіч Я. Апісанне Барысаўскага... С. 95).

Аднак яшчэ цяжкі было малым французскім дзесяцям, падлеткам, жанчынам, якія суправаджалі Напалеонаўскую армію з самага пачатку паходу ў Расію. Хачы падаць фрагмент аб становішчы дзяцей: "Іншыя ж, згубленыя сваімі мацеркамі, былі азяблыя, плакалі, галадалі. Яны швэндаліся па гэтym полі, спатыкаючыся кожную хвіліну з трупамі. Адны з іх, ішчалівайшы, былі прыведзены або прынесены ў бліжэйшыя двары (памешчыцкія - А.Л.). Трапілі ў добрыя, літасціві руки. Іншыя жа, а гэтых было непараўнанна больш, забіралі сяляне іх прадавалі як жывыя тавары. На ўсіх рынках і кірмашах, сяляне прадавалі дзяўчынок, якія мелі

і найбольш баяздольней частцы французскага войска, пераправіць пэўную колькасць гармат.

Цікавым для нас з'яўляецца, па-першое, стаўленне мясцовага беларускага насельніцтва да французаў, у прыватнасці дзяцей, і па-другое, здольнасць прыстасавацца асельх на Беларусі французаў да мясцовых умоў.

Калі гаварыць у целым, то стаўленне да французскіх жаўнероў і афіцэраў пад час вайны 1812 г. было ў нашага народа фактычна дваякім або нават трайкім. З аднаго боку, некаторым французскім вайскоўцам спагадлівия сяляне, мяшчане і шляхціцы давалі прытулак, тым самым ратуючы іх ад немінучай смерці, дамамагалі выбрацца з чужой для іх краіны: часам забіспечвалі ядой і пітвом, паказвалі найкараецшую дарогу для адступлення ў той ці іншы насленены пункт або мясцовасць, аказвалі дапамогу разумнай парадай, спачувалі.

Аднак стаўленне беларусаў да марацэроў было зусім іншым, чым да жаўнероў, якія не рабілі ім зла. Беларусы, перажышы шмат гора ў сваім мінулым, не давалі падобным "вяякам" рабавацца сялянскія хаты і гаспадарчыя памяшканні, зводзіць жывёлу, помсілі за прычыненіем імі страты, расстрэльвалі іх з ружжаў, арыштоўвалі і здавалі пад ахову рэгулярнай расійскай арміі.

Адступленне французскай арміі. Мастак Мансельль.

Былі і такія, якія не давалі адступаючым французам есці і не пускалі ў свае хаты (на шляху ад р. Бярэзіна да г. Вільні) і не супраць былі, па ўспамінах аднаго рускага афіцэра (гл.: Отечественная война 1812 г. в воспоминаниях современников: [сборник].- М, 2008. С. 334) распрануць і разуць мёртвых французаў. Падобнае магті рабіць, паводле назіранняў таго ж аўтара, і рускія жаўнеры, праўда, не ў такім маштабе, як мясцовыя жыхары. Такія паводзіны беларусаў, верагодна, можна было назіраць у кожную вайну, якія нярэдка адбываліся на Беларусі, падчас акупацыі яе тэрыторый іншаземнымі арміямі, у часы ліхалецця і інш. Усё гэта сведчыць, што можна, не толькі пра прагматычнасць і ашчаднасць нашага народа, але і пра яго матэрыйальную нястачу, беднасць.

Хочацца больш канкretна расказаць аб дзеяннях і паводзінах мясцовага беларускага насельніцтва па бітве на р. Бярэзіна ля в. Сціодзёнка. Беларусы як прагматычны, умельы і рацыянальны єўрапейскі народ ў поўную меру выкарысталі ўсё тое, што засталося яму ад французскай арміі пасля гэтай баталіі і пераправы. Што ж яны рабілі? Нашы продкі розныя рэчы, якія зна-

Рэдактар Станіслаў Вацлававіч Суднік

Рэдакцыйная колегія:

Алена Анісім, Юрась Бабіч, Вінцук Вячорка,
Юрась Каласоўскі, Юля Карчагіна, Леакадзія Мілаш,
Максім Новік, Язэп Палубятка, Алеся Петрашкевіч,
Аляксей Пяткевіч, Уладзімір Содаль, Станіслав Суднік,

Павел Сцяцко, Алег Трусаў.

<http://nashaslova.mns.by/> <http://pawet.net/>
<http://kamunikat.org/> <http://tbm-mova.by/>

трапляліся самыя дасканалія гадзіннікі, малыя сталовыя падарожныя шклянкі і фарфоравыя сервізы, сярэбранае начынне, залатыя мужчынскі і дамскія пярсцёнкі, з густой пазалотай шпагі, з багатай апраўай пісталеты, якія можна было набыць ў сялян за бісцэнак. Розныя формы жалезніх рэчай (шыны, абручы, восі ад фургонаў, акуцце ўсякай канфігурацыі, рамесніцкія прыстасаванні і інш.) сабралі такое мноству, што двары абшарнікаў на дамашнюю патрэбу потым на працягу дзванацца гадоў не куплялі жалеза, абыходзячыся французскім (Тышкевіч Я. Апісанне Барысаўскага... С. 97). Практычныя і жыццязদольныя беларусы ўсякія жалезніе рэчы перакавалі на гаспадарчае начынне, палашы пайшли на стругі, кухарскія нажы, шпагі на ражны, панцыры на патэльні і г.д. Аднак важнейшым, як мне здаецца, было не гэта апошнє, а імкненне дапагачы французам (асабліва дзесяцям) выжыць у надзвычай цяжкіх, экстрымальных, найскладанейшых для іх умовах. І большасць выжыўшых французуаў, дзякуючы спагадзе і дапамозе карэнных жыхароў, была ім ўзята і выстаяла і нават пусціла свае карані на беларускай зямлі.

Лёс выжыўшых французуаў на новай для іх радзіме склаўся ў цэлым нядрэнна. Гэта датычыць як асоб мужчынскага.

Напалеон пакідае армію (меркавана ў Смаргонях).

ходзілі ў гэтых месцах (амуніцыя, зброя ўсякага гатунку, мундзіры, сёдлы, конская зброя, патронныя сумкі і інш.) грузілі на брыкі і адвозілі да дому ў абшарніцкіх двары або сялянскіх хаты без дазволу якой-небудзь улады. Тут можна было бачыць кавалкі мундзіраў, суконную пражу рознага колеру, распушчаную з пагонаў (эпалаёт) і жаўнерскіх шнуркоў, вялікую колькасць чырвоных султанаў, кірасаў, мноства французскіх шпаг і палашоў, цесакоў, крыжоў, ордэнau, паясоў, кніг, бомбаў, куль, дранкуль і таму падобных рэчай. На вочы нярэдка

многія хворыя жаўнеры, якія потым паправіліся, марадзёры, палкавыя рамеснікі і іншыя наўсёды засталіся ў Беларусі. Сярод французуаў было шмат добрых лекараў, нямала рамеснікаў, столяраў, слесараў, рымаў, механікаў і інш. Тым, хто засталіся на Беларусі, удалося някепска ўладкавацца: "амаль усе былі прынятыя ў якасці настаўнікаў у розных дамах, у некаторых школах занялі месца выкладчыкаў французскай мовы і даслужыліся да высокіх рангau і прывілеj, якія прысвойваліся толькі дваранам" (Гл.: Тышкевіч Е. П. Описание Борисовского уезда (историческая часть).- Борисов, 2008. С. 103).

Больш-менш хуткая асіміляцыя французуаў у беларусаў сведчыць пра жыццяздольнасць нашага народа, яго дзяржававорчасць, ёўрапейскую прыроду, вялікія або значныя гістарычныя і культурныя традыцыі.

Беларускі народ, хо-чучы або не хо-чучы гэтага, які, па словаах М. Федароўскага, з'яўляўся, бадай, найбольш маральным сярод славянскіх, садзейнічай ўратаванню, выживанню французуаў, якія засталіся ў Беларусі пасля Напалеонаўскай кампаніі 1812 года.

Анатоль Літвіновіч.

Аўтары цалкам адказныя за падбор і дакладнасць прыведзенай інфармацыі

Газета надрукавана ў Лідскай друкарні.

231300, г. Ліда, вул. Ленінская, 23.

Газета падпісана да друку 4.07.2012 г. у 10.00. Замова № 1272.

Аб'ём 2 друкаваныя аркушы. Наклад 2000 асобнікаў.

Падпісны індэкс: 63865.

Кошт падпіскі: 1 мес.- 3850 руб., 3 мес.- 11550 руб.

Кошт у розницу: па дамоўленасці.

Заснавальнік:
ТБМ імя Францішка Скарыны.

Пасведчанне аб реєстрацыі № 908 ад
18 снежня 2009 г. выдадзена Міністэрствам
інфармацыі Рэспублікі Беларусь.

Адрас рэдакцыі:
231293, Лідскі р-н, в. Даліна.

Адрас для паштовых адпраўленняў:
231282, г. Ліда-2, п/с 7.
E-mail: naszaslova@tut.by